

АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ САНКЦІЇ У ВИДІ СТЯГНЕННЯ АКТИВІВ В ДОХІД ДЕРЖАВИ

РЕЗЮМЕ

АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ САНКЦІЇ У ВИДІ СТЯГНЕННЯ АКТИВІВ В ДОХІД ДЕРЖАВИ

РЕЗЮМЕ

Публікація видана аналітичним центром "Інститут законодавчих ідей" в межах проєкту "Арешт і конфіскація російських активів" за підтримки Антикорупційної ініціативи ЄС (АІЄС), Ініціативи з розвитку аналітичних центрів в Україні, яку виконує Міжнародний фонд «Відродження» у партнерстві з Ініціативою відкритого суспільства для Європи (OSIFE) за фінансової підтримки Посольства Швеції в Україні. Думки та позиції викладені у цій публікації є позицією автора та не обов'язково відображають позицію АІЄС, Посольства Швеції в Україні, Міжнародного фонду «Відродження» та Ініціативи відкритого суспільства для Європи (OSIFE).

У цьому дослідженні представлено аналіз 17 рішень Вищого антикорупційного суду та 2 рішень Апеляційної палати ВАКС, у яких застосовується санкція у виді стягнення активів в дохід держави. Аналітичний центр "Інститут законодавчих ідей" звертає увагу на процесуальні та матеріально-правові особливості відповідної категорії справ і пропонує рекомендації, покликані забезпечити додержання принципів верховенства права і справедливого судочинства під час розгляду зазначених справ. Зокрема, висвітлюються питання щодо: строків звернення до суду, строків розгляду справи, належного повідомлення відповідача, застосовного стандарту доказування, дії закону в часі, доказування умов застосування відповідної санкції, встановлення приналежності активів відповідачу і можливих ризиків щодо порушення прав третіх осіб та інші.

Видавець: аналітичний центр "Інститут законодавчих ідей"

Автори: Тетяна Хутор, Богдан Карнаух, Андрій Климосюк, Тарас Рябченко

РЕЗЮМЕ

Прийняття ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб» (Закон № 2257-IX), який набрав чинності 24.05.2022 року, відкрило шлях для конфіскації активів осіб та компаній, які своєю діяльністю сприяють веденню російської агресивної війни проти України. Цим Законом запроваджено новий вид санкції, – стягнення активів в дохід держави.

Інститут законодавчих ідей, маючи відповідну експертизу в питаннях конфіскації без обвинувального вироку суду, аналізував механізм санкційної конфіскації ще на стадії розроблення та прийняття законопроєкту. Після його ухвалення та до початку подання відповідних позовів, ми надавали рекомендації, як зробити такий захід сумісним з дотриманням гарантій права власності і стандартів справедливого судочинства та відповідним практиці ЄСПЛ.

Продовжуючи діяльність у цьому напрямку, Інститут законодавчих ідей проаналізував практику застосування цієї санкції (**17 рішень Вищого антикорупційного суду та 2 рішення Апеляційної палати ВАКС**) з метою виявлення тенденцій, які склалися при розгляді таких справ, ідентифікації проблемних моментів правозастосування та надання рекомендацій з удосконалення механізму санкційної конфіскації. Дослідження присвячене питанням щодо: строків звернення до суду, строків розгляду справи, належного повідомлення відповідача, застосовного стандарту доказування, дії закону в часі, доказування умов застосування відповідної санкції, встановлення приналежності активів відповідачу і можливих ризиків щодо порушення прав третіх осіб та інші.

1. Строк звернення до суду

У практиці ВАКС можна зустріти неоднозначне розуміння того, із якого моменту має починатися тримісячний строк для звернення Мін'юсту до суду (від моменту накладення РНБО санкції у виді блокування активів чи з моменту виникнення усіх підстав для конфіскації). Початок цього строку належить пов'язувати із днем, у який виникають усі підстави, тобто *повний юридичний склад*, що дає Міністерству юстиції право на пред'явлення вимоги про стягнення активів в дохід держави.

2. Строк розгляду справи

Належне вивчення доказів у таких справах неможливе протягом десятиденного строку, відведеного законом на їх розгляд. Тому ВАКС вимушений відступати від встановленого законодавством строку розгляду справи з метою забезпечення повного і всебічного з'ясування обставин та надання належної оцінки поданим доказам. Утім такий відступ не може бути розцінений як порушення гарантій статті 6 ЄКПЛ, адже згідно із практикою ЄСПЛ найпершим критерієм, від якого залежить розумна тривалість судового розгляду є складність справи.

3. Належне повідомлення відповідача

За умов, коли Укрпошта не здійснює обмін поштовими відправленнями із РФ, проблемою залишається належне інформування відповідачів про розгляд справи, без якого неможливе дотримання гарантій справедливого судочинства. Можливим вирішенням цієї проблеми могло б стати створення веб-сайту (на базі ВАКС чи РНБО), спеціально присвяченого оголошенням, які б стосувалися підсанкційних осіб. На такому сайті відповідні особи могли б відстежувати будь-які зміни свого статусу, включаючи повідомлення про майбутні судові засідання.

4. Стандарт доказування

У справах про санкційну конфіскацію, які розглядаються за ст. 283-1 КАС України, підлягає застосуванню понижений, цивільно-правовий стандарт доказування. Однак визначення цього стандарту в чинному законодавстві не відповідає його дійсному змісту. Цивільно-правовий стандарт доказування має визначатися не через відносну переконливість доказів однієї сторони у порівнянні з доказами іншої сторони (бо в такому випадку, якщо відповідач не з'явився у процес, суд мав би ухвалювати рішення на користь позивача, якими б слабкими не були його докази), а на основі ступеня переконаності судді в істинності тверджень, на які посилається позивач (суддя має бути переконаний, що такі твердження з більшої імовірністю правдиві, аніж неправдиві). Цей стандарт називають стандартом переважаючої імовірності, або стандарт 50+.

Відмінність застосовного у цих справах стандарту від стандарту «поза розумним сумнівом» (який застосовується в кримінальних справах) дозволяє пояснити, чому адміністративна справа про застосування санкції може бути розглянута до того, як підсанкційна особа буде визнана винною в рамках кримінального провадження.

5. Дія закону в часі

Закон вказує, що конфіскація може застосовуватися виключно до осіб, активи яких були заблоковані після того, як відповідна санкція була запроваджена в національне законодавство, тобто після 24 травня 2022 року. Однак дата блокування активів не повинна мати значення (за умови, що блокування відбулося після набрання чинності ЗУ «Про санкції»), адже при оцінці темпоральної дії положення про стягнення активів в дохід держави, єдиним фактором, який має враховуватися, є дата вчинення особою дій, які є підставою для стягнення активів в дохід держави.

6. Апеляційне оскарження

Право на апеляційне оскарження рішення у відповідній категорії справ повинні мати не тільки сторони, але й треті особи, якими часто можуть бути компанії, майно або частки в статутному капіталі яких позивач вимагає стягнути в дохід держави. Крім того, стислий строк апеляційного оскарження (п'ять днів) у поєднанні із особливим порядком його обчислення, що фактично робить його іще коротшим, а також з урахуванням того, що цей строк не підлягає поновленню (ч.5 ст. 270 КАС України), може бути розцінений як перешкода, яка істотно заважає практичній реалізації права на доступ до суду заінтересованої особи

7. Щодо громадянства (резиденства) відповідача

Зважаючи на об'єктивні загрози, які викликані обставинами війни в Україні, доволі спірним видається законодавчий підхід, згідно з яким санкції не можуть бути застосовані до громадян України (крім тих, хто здійснює терористичну діяльність). Вказаний підхід має бути змінений.

8. Щодо попереднього застосування санкції у виді блокування активів

Дискусійною видається позиція ВАКСу щодо обсягу перевірки законності рішень РНБО і указів Президента стосовно блокування активів відповідача. Така перевірка носить суто формальний характер.

9. Щодо оціночних понять

«Суттєва загроза» і «значна міра сприяння» як підстави для застосування санкційної конфіскації мають оціночний характер.

Саме використання оціночних понять як таке не може слугувати приводом для критики закону, утім ВАКС має напрацювати критерії, що використовуються для оцінки відповідних понять. І якщо стосовно істотності загрози, яка була створена національній безпеці України, навряд чи можуть бути сумніви, то поняття «істотності сприяння» може бути предметом спору. Загалом істотність сприяння має означати, що внесок відповідача в «загальну справу» агресивної війни проти України є відчутним, помітним, таким що має вагоме значення в контексті сумарних зусиль усіх причетних до злочинства.

10. Встановлення приналежності активів

Це, ймовірно, найскладніша частина у розгляді відповідної категорії справ, яка пов'язана із тим, що в дохід держави можуть бути стягнуті не лише активи, які належать відповідачеві безпосередньо, але також і активи, які формально не є власністю відповідача, але які він фактично контролює.

Для встановлення фактичного контролю належить послуговуватися такими поняттями як: кінцевий бенефіціарний власник; прямий і непрямий вирішальний вплив; істотна участь; опосередкована істотна участь; контроль; пов'язані особи; ланцюг володіння корпоративними правами юридичної особи; афілійовані особи; структура власності юридичної особи.

Часто у структурі власності виявляються компанії, зареєстровані за іноземним законодавством. А це потенційно може створювати можливість для обходу санкцій, за умови, що хоча б одна із компаній у ланцюжку має місцезнаходження в юрисдикції, яка не запровадила санкції щодо відповідача.

Суду немає необхідності констатувати фіктивність тих або інших договорів (що були укладені з метою обходу санкцій), адже предметом доказування є не формальна дійсність того або іншого договору, а питання про те, чи зберіг відповідач, незважаючи на відповідний договір відчуження частки, реальну можливість контролювати актив і розпоряджатися ним.

11. Захист прав третіх осіб

Застосування санкції у виді стягнення активів в дохід держави потенційно може створювати ризики порушення прав третіх осіб. Наприклад, коли об'єкт права власності відповідача обтяжений правами третіх осіб (застава, іпотека тощо), або в дохід держави стягується майно, що належить юридичній особі, щодо якої підсанкціна особа є хоча й головним, але не єдиним бенефіціаром. У такому разі постає проблема захисту прав добросовісних третіх осіб. Такий захист може бути забезпечений через запровадження механізмів компенсації, встановлення правил про обов'язковий викуп частки таких осіб державою на їхню вимогу тощо. Однак не слід випускати із-під уваги і те, що такі особи теж можуть бути опосередковано пов'язані із підсанкційною особою і це підлягає встановленню в судовому порядку.

У цьому контексті тягар доказування власної добросовісності може бути розподілений на осіб, які заявляють про порушення своїх прав санкційними заходами та запровадження спростовної презумпції недобросовісності третьої особи, яку має встановити ВАКС.

Підсумок

У кінцевому підсумку висловлені остороги й рекомендації спрямовані на те, аби забезпечити додержання вимог верховенства права при застосуванні санкції у виді стягнення активів в дохід держави. Для того, щоб таке втручання у права власності було сумісним із основоположними правами людини, воно (а) має бути законним; (б) має бути спрямоване на досягнення легітимної мети; і (в) має бути співмірним (пропорційним) до відповідної мети. Утім, окрім практики ЄСПЛ щодо права на мирне володіння майном і стандартів справедливого судочинства, Вищому антикорупційному суду належить також враховувати норми міжнародного права щодо захисту іноземних інвестицій. У цьому відношенні належить звернути увагу на додержання вимог «необхідності», як вона визначається у ст. 25 Статей Комісії міжнародного права ООН про відповідальність держав за міжнародні протиправні дії.

+38 (063) 763-85-09

office@izi.institute

izi.institute